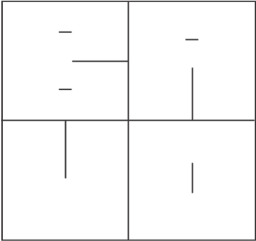


KONTEKSTI KULTURE

STUDIJE IZ HUMANISTIKE I UMJETNOSTI

BROJ II

An abstract graphic in the bottom right corner consisting of numerous horizontal, wavy lines in varying shades of purple, creating a sense of movement and depth.



DRUŠTVO
ZA
KULTURNI
RAZVOJ
BAUO

KONTEKSTI KULTURE | CONTEXTS of CULTURE
Studije iz humanistike i umjetnosti | Studies in Humanities and Arts

ISSN 3027-4222 | Štampano izdanje | *Printed Edition*
ISSN 3027-4818 | Elektronsko izdanje | *Electronic Edition*

Izdavač | *Publisher*

Društvo za kulturni razvoj „Bauo“ | *Association for Cultural Development “Bauo”*

Za izdavača | *For the Publisher*

Dušan Medin

Naučna redakcija | *Scientific Editorial Board*

Edidio Ivetić (Italija), Dragana Radojičić (Srbija), Boris Kavur (Slovenija),
Martina Blečić Kavur (Slovenija), Tanja Petrović (Slovenija), Ljiljana Gavrilović (Srbija),
Koraljka Kuzman Slogar (Hrvatska), Amra Sačić Beća (Bosna i Hercegovina),
Nenad Vujadinović (Crna Gora), Edin Jašarović (Crna Gora),
Zrinka Mileusnić (Slovenija), Branko Banović (Srbija)

Redakcija | *Editorial Board*

Stanka Janković Pivljanin | Dušan Medin | Jasmina Bajo | Milica Stanić Radonjić

Urednici | *Editors*

Dušan Medin | Stanka Janković Pivljanin



Objavljeno uz podršku Opštine Budva
Published with the support of the Municipality of Budva

KONTEKSTI KULTURE
STUDIJE IZ HUMANISTIKE I UMJETNOSTI

CONTEXTS *of* CULTURE
STUDIES IN HUMANITIES AND ARTS

II

PETROVAC NA MORU
MMXXIV

SADRŽAJ | CONTENT

Riječ urednika | 7 | *A Word from the Editors* | 10

TRAGOVIMA OTKRIĆA | TRACES *of* DISCOVERIES

Martina Blečić Kavur i Dušan Medin | *Izgubljene u prijevodima: sjekire albano-crnogorskog tipa s Kufina* | 15

Raško Ramadanski | *Pečat Petra, zaštitnika i arhonta Srbije* | 39

Zrinka Mileusnić | *Materijalna kultura kao zrcalo međukulturnosti XVI vijeka* | 45

U OGLEDALU JEZIKA | IN *the* LINGUISTIC MIRROR

Pavle Pavlović | *Poenkare, Vitgenštajn i Hilbertovo nasleđe: epistemološki konteksti* | 57

Jelena Bašanović Čečović | *Leksika crnogorskih narodnih govora kao značajan izvor građe za lingvokulturološka ispitivanja* | 67

Gordana Ljubanović | *Burna sociolingvistička noć: 23. septembar 1813. u Dnevniku don Antuna Kojovića* | 77

NJEGOŠ: REFLEKSIJE | NJEGOŠ: REFLECTIONS

Dragan Đorđević | *Poetika planine i Njegoševi idiomi* | 97

Milijana Simonović | *Slojevitost Njegoševog lirskog izraza u pesmi „Noć skuplja vijeka“* | 111

Dušan Medin | Stari grad Budva i njegova glavna (Njegoševa) ulica kroz
vjekove | 121

PRIKAZI | REVIEWS

Stanka Janković Pivljanin | *Ex catharensia: kratak jezički vodič kroz istoriju
Kotora* Ljiljane Kaščelan | 147

Uputstvo za autore | 151 | *Guidelines for the Authors* | 153

PEČAT PETRA, ZAŠTITNIKA I ARHONTA SRBIJE

Raško Ramadanski¹
Gradski muzej Bečej
Bečej, Srbija

Sažetak: Ovom prilikom detaljnije predstavljamo izuzetan ranosrednjovekovni pečat Petra, zaštitnika i arhonta Srbije, iz vremena ranog XI veka. Fizička i stilsko svojstva ovog predmeta predstavljaju važne poveznice sa zajedničkim istorijskim kontekstom i kulturnim nasleđem šireg regiona. Po značaju ga možemo uporediti sa sličnim i od ranije poznatim ranosrednjovekovnim obeležjima vladara iz Duklje, Zahumlja i drugih zemalja. Štaviše, ovaj važan pečat nam dopušta da sagledamo jednu umnogome nedorečenu ali važnu prelaznu epohu iz prošlosti naših prostora.

Ključne reči: Srbija, Vizantija, arhont Petar, rani srednji vek, sfragistika, sigilografija

¹ r.ramadanski@gmail.com.

Na stručnom skupu Srednjovekovne sekcije Srpskog arheološkog društva u Kotoru decembra 2023. godine prvi put je zvanično objavljen jedan izuzetan olovni viseći pečat, u okviru referata naslovljenog „Olovni viseći pečat Petra, zaštitnika i arhonta Srbije“ (Рамадански 2023: 25–26). Naime, ovaj predmet je decembra 2022. godine prodat na inostranoj licitaciji švajcarske aukcijske kuće Leu Nusmatik pod brojem lota 3629 (Sl. 1)². Nije zгореg pomenuti da ova okolnost danas ne predstavlja iznenađenje, kao i da je nažalost sve više značajnih znamenja primećeno na stranim aukcijama, kao što je, primera radi, slučaj sa podosta sličnih bugarskih ranosrednjovekovnih pečata (videti: Nenov 2014: 23–37).

Ovaj primerak jeste uobičajenog kružnog oblika i sadržajem natpisa upućuje na izvesnog Petra sa dvostrukom titulacijom i sa vladarskim dostojanstvom koje možemo povezati sa ranosrednjovekovnom Srbijom. Dodatni značaj predmeta jeste da po svoj prilici predstavljala najraniji nama poznati materijalni trag, izuzev pisanih izvora, na kojem može da se iščita odrednica Srbija (Рамадански 2023: 26). Na aversu se nalazi poprsje Sv. Petra *en face*, kako drži žezlo u obliku krsta i svitak. S leve i desne strane nalazi se grčki natpis Θ ΠΕ ΤΡ Ο Ο Α ΠΟ CΤ Λ (Petar Apostol). S druge strane, na reversu je natpis u pet redova +ΚΕΡ ΠΕΤΡΟΚ ΜΙCΤΗΚΕ ΑRΧ' CΕΡ ΒΗΑC (Bože pomози Petru komistesu i arhontu Srbije). Prečnik pečata je 25 mm a težina 11,65 grama. Lice i naličje imaju simetričnu orijentaciju, a otisak je relativno dobro centriran, uz neznatno odstupanje od vertikalne ose. Primetna je i šupljina za ukrasnu vrpцу, na kojoj je pečat izvorno visio sa nekog dokumenta. Pokazaće se da analogije, kako iz vizantijske tako i iz južnoslovenske sfragistike, predmet datuju u vreme ranog XI veka.

² Koliko nam je poznato, prema nezvaničnom izvoru, pečat je otkupilo jedno fizičko lice i trenutno se nalazi u privatnom vlasništvu.

Objavljeni vizantijski pečati iz ovog perioda čine zaista veliki korpus iz kojeg se možemo poslužiti brojnim analogijama. U tom svetlu, ovom prilikom možemo izdvojiti i pečat Seva-ta Senaherima, protospatara i stratega teme Servije (Sl. 2), formirane 1000. ili 1001. godine u okviru temeljnih reformi cara Vasilija II (976–1025) (Шандровская 2009: 209–218; Степаненко 2021: 255–258). Ovaj pečat, shodno brojnim sličnostima, pogoduje našem datovanju pečata zaštitnika i arhonta Petra. Na aversu se nalazi poprsje Sv. Grigorija, kako blagosilja i drži Jevandjelje, sa natpisima ΓΡ Ι ΓΟ Ρ – Τ Μ ΑΡ ΜΝ (Sveti Grigorije) i okolo +ΕΡΟ (...) УΛ (Gospo-de pomози rabu svoemu) (Шандровская 2009: 210). Na reversu se nalazi sledeći petoredi natpis: +CΕRAT ACPAΘAP.C CTPATIGΘΕ ΜCΕPRI-УO CHAXΕΡ.Μ (Sevat Senaherim, protospatar i strateg teme Servije) (Шандровская 2009: 212–213). Naravno, novu vizantijsku temu Serviju, kao i istoimeno episkopsko sedište od IX veka, ni u kom slučaju ne treba poistovećivati sa zemljom Srbijom na severu, jer se radi o dve zaceo različite geopolitičke odrednice, iako zajedničke onomastike. Dalje, iz korpusa naše ranosrednjovekovne sigilografije poznato nam je više važnih paralela ovom pečatu. Naime, Gustav Schlumberge je još u XIX veku objavio olovni viseći pečat Petra, arhonta Duklje (videti: Schlumberger 1884). Na licu pečata nalazi se Bogorodica sa Hristom i monogrami, dok je na naličju natpis u četiri reda +ΠΕΤΡУ ΑΡ-ΧΟΝΤΟ CΛΙΟΚΛΙΑ' ΑΜΗΝ (Petar arhont Duklje Amin). Nažalost, ovom važnom artefaktu se u međuvremenu izgubio svaki trag. Međutim, relativno nedavno je u tvrđavi Oblun na Skadarskom jezeru pronađen i publikovan još jedan primerak pečata Petra (videti: Zagarcanin 2015: 201–208). Na aversu se nalazi stojeća figura Sv. Đorđa i natpis C ΓΕω – ΓΙΟ (Sveti Đorđe), a na reversu troredi natpis ΚΕΡΘ ΤωCωΙ ΠΕΤΡ (Gospo-de spasi slugu tvojeg Petra). Za Petra, ili Petrislava, smatra se da je jedan od najranijih vladara Duklje iz vremena



Sl. 1. *Pečat Petra, zaštitnika i arhonta Srbije*
(foto: Leu Numismatik; prema: Рамадански 2023: 25)



Sl. 2. *Pečat Sevata Senaherima, protospatara i stratega teme Servije*
(prema: Степаненко 2021: 258)



Sl. 3. *Pečat Nikole, arhonta Zahumlja*
(prema: Prigent 2019: 144)

druge polovine X veka i pretpostavlja se da je predak Jovana Vladimira (1000–1016). Konačno, poznati su nam i olovni pečati dukljanskih vladara Bodina (1081–1101) i sina mu i nasljednika Đorđa (1113–1118/1125–1131) (videti: Cheynet 2008: 89–97; Radoman 2012: 233–237). Na pečatu Bodina nalazi se poprsje Sv. Teodora sa natpisom ΘΕΟ – ΔΩΡΟ Ο (Sveti Teodor) i okolo +(…)ΕΙΚΩΝC(…) INΩ CΕΒΑCΤΩ (Bože pomози Konstantinu protosevastu). S druge strane je poprsje Sv. Đorđa sa natpisom ΓΕ – ΩΡΟ i okolo ΚΑΙCΖΥCΙΑCΤ ΔΙΟ-ΚΑΙAC CΕCΡ (I eksusijastu Duklje i Srbije). I na olovnoj plombi kralja Đorđa nalazi se Sv. Đorđe sa grčkim natpisom (...)ΓΙ – ΩΡΤ (Sveti Đorđe), dok se na naličju nalazi latinski natpis GEOR REGIS BODINI FILIVS (Đorđe kralja Bodina sin). Ishodište srpske sfragistike zapravo predstavlja izuzetni zlatni pečatnjak kneza Strojimira iz druge polovine IX veka (videti: Janković 2007: 44–45; Živković 2007: 23–29), na kojem se nalazi motiv patrijaraškog krsta i kružni natpis +ΚΕΥΟΙΘ STRONMIR (Bože pomози Strojimiru). Konačno, u ovom kontekstu možda najbolju paralelu pečatu srpskog arhonta Petra za sada predstavlja jedan izuzetan predmet poreklom iz Zahumlja, istorijske srpske zemlje na prostoru od Neretve do Dubrovnika. Naime, odnedavno nam je poznat olovni pečat izvesnog Nikole, arhonta Zahumlja (Sl. 3) i ovaj predmet se datuje u poslednju četvrtinu X veka (videti: Prigent 2019: 144; Хеклић 2021: 334). Na licu pečata se nalazi poprsje sveca i kružni natpis +ΚΕΡΟΗΘΤΩCΩΔΥ, a na naličju natpis u tri reda +ΝΙΚΟΛ ΑΟΑΡΧΟΝ ΤΖΑΧΑΜ (Prigent 2019, 144). Za Nikolu možemo pretpostaviti da je bio nasljednik čuvenog Mihajla Viševića.

Ranije pomenuti pečati arhonta Petra, koji su prvobitno bili delovi povelja ili neke važne prepiske, nisu se odnosili na vladara Srbije, već Duklje (Dioklia). Reč je o jednoj od ranosrednjovekovnih kneževina ili arhontija koja se, osim same Srbije (sa Bosnom), prema caru i hroničaru Konstantinu

VII Porfirogenitu (913–959) dovodi u vezu sa Srbima, ali ne u tolikoj meri koliko i ostale nesporno srpske kneževine: Travunija, Zahumlje i oblast Neretljana, ili Paganija. Međutim, titulatura na novootkrivenom visećem pečatu odnosi se na Petra, zaštitnika i arhonta Srbije. Iz zvanja zaštitnika (komistes) shvatamo da se radi o vizantijskoj tradiciji koja upućuje na upravitelja teme, i to ne pre vremena cara Vasilija II. Sistem je ponovo reformisan i mnoge teme su rasformirane već 1019. godine (Степаненко 2021: 256), iz čega sledi da pečat ne može biti pozniji od druge decenije XI veka. Na kraju, kada govorimo o upotrebi dve titule na ovom pečatu, izvesno je da se radi o birokratskom potezu i nastojanju legitimizacije nove vizantijske vlasti nad Srbima i to putem povezivanja sa tradicionalnom, iako u ovo vreme najverovatnije sasvim nominalnom titulom arhonta Srbije. Štaviše, nominalnosti titule arhonta u ovom slučaju u prilog ide i činjenica da je u natpisu ovo zvanje skraćeno. S druge strane, u ovom trenutku ne raspoložemo podacima koji bi nam dopustili da povežemo ovu neobičnu okolnost sa eventualnim većim stepenom autonomije Srbije unutar Vizantije na početku XI veka. Konačno, prisetimo se ranije pomenutog pečata iz teme Servije u Grčkoj. S obzirom na to da su upravitelji teme Servije nosili titule patricija, vestarha (sic!), protospatara i stratega (Степаненко 2021: 255), za razliku od stare vladarske titule arhonta, koja je dodeljivana Južnim Slovenima po ustrojavanju prvih preteča državnosti u ranom srednjem veku, pretpostavljamo da je emitent ovog pečata nama ranije nepoznati arhont Petar, vizantijski vazal i vladar Srbije.

BIBLIOGRAFIJA

Алексић, Марко. 2020. *Српске земље пре Немањиха од 7. до 10. века*. Београд: Лагуна.

Cheyne, Jean-Claude. 2008. „La place de la Serbie dans la diplomatie by-

zantine à la fin du XI^e siècle". *Зборник радова Византолошког института* XLV: 89–97.

Хекић, Бењамин Ф. 2021. „Печати српских средњовековних владара између западних и византијских узора” (докторска дисертација). Београд: Универзитет у Београду, Филозофски факултет.

Janković, Đorđe. 2007. „Mali tipar kneza Strojimira”. *Dinar* 29: 44–45.

Nenov, Kiril. 2014. „Early Medieval Bulgarian Seals from an Auction”. *Bulgaria Mediaevalis* 4–5: 23–37.

Prigent, Vivien. 2019. „Bulles de plomb inédites pour l’histoire d’Orikos médiéval”. In: Coninx Hand, Heinrich (ed.). *Swiss-Liechtenstein Foundation for Archaeological Research Abroad Annual report 2018*. Zürich: Schweizerisch-Liechtensteinische Stiftung für archäologische Forschungen im Ausland. Zürich: Museum Rietberg, 135–161.

Radoman, Aleksandar. 2012. „О новопронађеном печату дукљанског краља Бодина”. *Lingua Montenegrina* V/2 (10): 233–237.

Рамадански, Рашко, 2023. „Оловни висећи печат Петра, заштитника и архонта Србије”. *Српско археолошко*

друштво: јесењи састанак Средњовековне секције: Котор, 1–3. децембар 2023 године: Програм и апстракт. Подгорица: Друштво археолога Црне Горе; Београд: Српско археолошко друштво, 25–26.

Schlumberger, Gustave. 1884. *Sigillographie de l’Empire byzantin*. Paris: Ernest Leroux.

Степаненко, Валерий Павлович, Сенахерим, Севата и Фема Сервия. 2021. *Херсонвос темата: империя и полис: XIII Международный Византийский семинар, Севастополь – Балаклава, 29 мая-3 июня 2021*. Симферополь: ИТ „АРИАЛ”, 255–258.

Шандровская, Валентина Самойловная. 2009. „Неизвестный правитель фемы Сервии”. *Античная древность и средние века* 39: 209–218.

Zagarčanin, Mladen. 2015. „Novi pečat arhonta Petra”. *Nova antička Duklja* VI: 201–208.

Живковић, Тибор. 2006. *Портрети српских владара (IX–XII век)*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.

Živković, Tibor. 2007. „The Golden Seal of Stroimir”. *Историјски часопис* LV: 23–29.

THE SEAL OF PETER, PROTECTOR AND ARCHON OF SERBIA

Abstract: On this occasion, we are presenting in more detail the exceptional early medieval seal of Peter, the protector and archon of Serbia, from the early 11th century. The physical and stylistic properties of this item represent important connections with the common historical context and cultural heritage of the wider region. In terms of significance, it can be compared to the already known early medieval ruler’s markings from Duklja, Zahumlje and other lands. Moreover, this important seal allows us to overview a mostly unknown albeit important transitional epoch in our region’s past.

Keywords: Serbia, Byzantium, Archon Peter, Early Middle Ages, sphragistics, sigillography

Izdavač | *Publisher*

Društvo za kulturni razvoj „Bauo“ | *Association for Cultural Developement “Bauo”*
Krš Medinski 1, 85300 Petrovac na Moru, Crna Gora | *Montenegro*
www.kontekstikulture.me | www.bauo.me

Lektura i korektura | *Language Editing*

Jasmina Bajo

Prevod, lektura i korektura (engleski) |
Translation and Language Editing (English)

Milica Stanić Radonjić

Dizajn i prelom | *Design and Layout*

MM Digital d. o. o., Budva

Štampa | *Printed by*

Golbi, Podgorica

Tiraž | *Circulation*

200

CIP – Каталогизacija у публикацији
Национална библиотека Црне Горе, Цетиње
ISSN 3027-4222
COBISS.CG-ID 27838724

Copyright © Društvo za kulturni razvoj „Bauo“, 2024.

